

Udstykning af husmandsbrug, generationsskifte og aftægt

Udstykning til husmandsbrug i 1800-tallet

De store landboreformer i 17- og 1800-årene havde været til gavn for både bønder og godsejere, idet selvejerbønderne fik praktiske og økonomiske incitamenters til øget produktion og godsejerne fik mulighed for mere rationel drift af den tilbageværende jord i forhold til det gamle træge hoverisystem. Til gengæld medførte forandringerne forarmelse for de store grupper af husfolk, indsidere og daglejere. Tidligere havde de været en del af landsbyfællesskabet med mulighed for græsning for deres få dyr på byjord eller overdrev, ligesom der via familieforhold og giftermål var en stadig udveksling mellem bønder, husmænd og inderster. Efter udskiftningen og bønderjordens overgang til selveje havde de mennesker, der ikke fik andel i landsbyernes jord, stort set kun mulighed for at tjene til dagen og vejen ved at arbejde for bønderne eller godsejerne, ofte på meget dårlige vilkår.

En stor del af de jordløse valgte helt at forlade landsbyerne til fordel for en tilværelse som løsarbejdere i byerne eller til helt at forlade landet og søge bedre forhold i USA, Canada eller Australien. Derfor opstod der en bekymring hos jordbesidderne for at udviklingen ville medføre mangel på arbejdskraft eller forøget tilslutning til det i øvrigt stærkt voksende Socialdemokrati. Denne bekymring resulterede i første omgang i Statshusmandsloven af 1899. Den gav mulighed for statsstøtte til udstykning af små jordlodder til daglejere. Jordlodderne var på den tid netop så små, at loven i sin udformning kun kan forstås ud fra ønsket om at skaffe stedbunden arbejdskraft til de netop byggede andelsmejerier og det store landbrug i det hele taget.

Udstykning af præstegårdsjord i Øster Hornum Sogn

I Øster Hornum Sogn var udflytningen fra landsbyerne stort set tilendebragt i løbet af 1800-tallet. Nogle af de jordløse fik ved udstykning fra fx Abildgård og præstegårdsjorden mulighed for at erhverve jord nok til et mindre husmandsbrug. Hvorvidt parcellerne var store nok til at ernære en familie eller der ved siden af måtte arbejdes for andre, kan ikke længere efterspores. I denne artikel vil der blive set på en udstykning af dele af præstegårdsjorden i begyndelsen af 1900-tallet.

En parcel blev købt af Just Kristian Justesen fra Øster Hornum

Efter ansøgning fra sognepræst Christian Wested godkendte landbrugsministeriet i 1904 en plan for udstykning af en del af præstegårdsjorden liggende syd for Harrildvej. Blandt parcellerne var parcellen med matrikelnummer 1k Østerhornum By, Østerhornum Sogn. Denne parcel havde et areal på 209.540 kvadratalen, hvilket omregnet er 8,2 hektar.

Denne parcel købte Just Kristian Justesen fra Øster Hornum 12. januar 1905 for 2000 kroner, der skulle betales til december med påløbne renter beregnet til 4 % p.a. Til købet knyttedes en række betingelser, idet køberen forpligtede sig til at ”besørge parcellen i god tid tilsæt i foråret med sæd i samme udstrækning som efter den hidtidige forpagters driftsplan” og ”at have bygninger til beboelse, stald og lade under tag på parcellen senest 1. juli dette år”. Overholdt køberen ikke disse betingelser ”kan sognepræsten efter eget valg fordre enten købesummen betalt øjeblikkeligt eller kontrakten ophævet uden nogen som helst erstatning til køberen”.

Den gode Just Kristian Justesen, der i øvrigt i mellemtiden havde fået føjet et Thrysø til sit navn, overholdt alle de opstillede betingelser og kunne 14. december skrive endeligt under på handelen sammen med sognepræst Christian Wested. Få dage senere blev handelen indført i skøde- og panteprotokollen ved retten i Nibe.

Bygningerne med stuehus til venstre, lade i midten og stald til højre få år efter opførelsen

nævnte loftskammer af en stue, et køkken, et bryggers, et soveværelse og et lille kammer samt en entre ved døren i østgavlen. Tagdækningen var den sædvanlige på den tid, nemlig træspån beklædt med tjærepap og ikke tækning med rughalm, som det havde været skik på egnen blot få årtier før.

Det må have gået godt for Kristian Thrysøe, for i allerede i juni 1910 havde han mod på at udvide bedriften i og med at han købte endnu en parcel af præstegårdsjorden beliggende vest for den allerede købte 1k. Det drejede sig om parcellen 1ø på 130.700 kvadratalen, hvilket omregnet er 5,1 hektar. Han rådede med andre ord nu over et samlet areal på 13,2 hektar. For denne parcel betalte han kun 233,39 kroner, hvilket må betyde at dette jordstykke var væsentligt dårligere end det oprindeligt købte. Sandsynligvis lå stykket hen som hede, der først skulle "brækkes" og opdyrkes fra bunden.

Om Kristian Thrysøe kørte træet i arbejdet, eller hvad der skete, lader sig nok ikke opklare, men fakta er, at han kort efter denne handel, allerede 28. marts 1911, solgte hele bedriften med besætning og alt andet tilhørende til Ingvard Kristoffersen, født 1870 i Skørbæk, men opvokset omkring Øster Hornum, hvor han havde tjent hos en familie siden seksårsalderen. Før købet af ejendommen på Præstevangen havde han været husmand i Volstrup, hvor han efter giftermålet i 1902 havde boet sammen med sin anden hustru Else, født Jensen i Frenndrup, og deres små tre børn Søren, Anne og Jenny. Samtidig med salget af ejendommen i Volstrup solgte han også det hus i Øster Hornum, han havde arvet efter den familie, han havde tjent hos siden seksårsalderen. Prisen for ejendommen på Præstevangen var 9450 kroner, hvoraf 3450 kroner var for løsøret. Ingvard betalte 800 kroner kontant, mens 5500 stod som prioritetsgæld i Nibe Sparekasse, og resten stod til senere betaling med svigerfaderen gårdejer

Else Kristoffersen

Søren Jensen i Frenndrup som kautionist. Med i købet fulgte andel i Øster Hornum Mejeri og en forpligtelse til at lade naboen Niels Hansen på naboparcellen 1f fortsat have vandindvindingsret fra den fælles vandforsyning fra et kildevæld placeret et stykke oppe i bakkerne vest for Ingwards staldbygning. Samtidig blev det fastslået at begge parter var forpligtiget til at deltage i vedligeholdelse af kildevældet og rørledningerne derfra og at ejeren af 1 k ikke måtte foretage sig noget, der kunne ødelægge kildevældet eller gøre vandet derfra ringere.

Bygningerne han fik rejst var et såkaldt "krogsted" eller "krumsted" bestående af en beboelsesdel længst mod øst på 71 kvadratmeter med et kammer på loftet, en lade på 80 kvadratmeter og vinkelret på disse en stald på 60 kvadratmeter. Alt blev støbt op af en blanding af mørtel og marksten. Det skal bemærkes, at murene i beboelsen var af en væsentlig bedre kvalitet end dem i avlsbygningerne. Beboelsen bestod, foruden

Kastanjetræet ved indgangsdøren

Da Ingvard og Else Kristoffersen flyttede ind, medbragte hun et lille kastanjetræ i en urtepotte; efter sigende fra et stort kastanjetræ på hendes forældres ejendom. Hun plantede kastanjen lige syd for indgangsdøren i gavlen i stuehuset. Træet voksede støt og roligt, og står nu som 100-årig stadig på sin plads som et meget stort og flot træ, der er vokset langt op over tagryggen. Barnebarnet Kaj husker fra sin tidlige barndom at træet under et kraftigt tordenvejr blev ramt af et lyn, hvorved der flænsedes nogle meget store grene af træet.

Ejendommen efter udvidelsen, maleri fra omkring 1925

Ikke så mange år efter at have overtaget ejendommen blev den udvidet, idet stalden forlængedes med 53 kvadratmeter mod nord. Her indrettedes stald til tre heste og rum til kalve og svin.

Som den øvrige staldbygning blev tilbygningen forsynet med brandloft.

Elses død og tiden derefter

Anne, Jenny og Søren cirka 1920

Imidlertid skete det forfærdelige, at Else døde allerede i 1923. Tilbage stod Ingvard med tre børn og bedriften, der skulle passes fra morgen til aften året rundt. Hvordan han overkom det hele, kan være svært at forstå. Så vidt vides klarede han og de tre børn, der på den tid moderen døde var henholdsvis 12, 14 og 16 år gamle, ved fælles hjælp bedriften.

I 1934, da Anna og Jenny flyttede hjemmefra, blev der dog ansat en husbestyrerinde til at klare hus og hjem. Det var Julie, som vi snart kommer til at høre mere til.

Foruden bedriften på Præstevangen blev yderligere tilkøbt en parcel i Hæsum Mose, hvor der blev gravet tørv til at fyre med i ovn og komfur. Sandsynligvis skete købet allerede under første verdenskrig, hvor privat tørvegravning blev meget almindelig. På et tidspunkt efter krigen blev der installeret en petroleumsmotor i en lille tilbygning syd for laden til at trække kværn, hakkelsesmaskine og de andre maskiner, der krævede større trækraft. Denne motor blev overflødig, da der i tiden op mod anden verdenskrig kom elektricitet til ejendommen.

Søren Kristoffersen overtager bedriften 1935 – og bliver gift med Julie

Det ældste barn, Søren Kristoffersen, tog del i arbejdet og overtog efterhånden det meste. I 1935 blev det besluttet at den hjemmeboende Søren skulle overtage bedriften. Sørens gradvise overtagelse fik som logisk konsekvens, at han i marts 1935 købte ejendommen af sin nu 65-årige far med alt tilhørende såsom besætning, inventar, maskiner og avlredskaber, sæd, avl, afgrøde, gødning og ildebrændsel. Det eneste der ikke indgik i handlen var faderens private

Julie og Søren Kristoffersen blev gift juni 1935

indbo. Tillige overtog Søren faderens andel i Øster Hornum Andelsmejeri. Købsprisen for hele herligheden blev sat til 18.500 kroner; heraf de 6.500 kroner for løsøret. Allerede i juni 1935 blev han gift med husbestyrerinden Julie, som jo var kommet til huset året før.

Aftægtskontrakt

Nu var det jo sådan at på den tid var det almindeligt, navnlig i landdistrikterne, at de ældre blev boende på ejendommen og at der blev indgået en aftægtskontrakt, der forpligtede den unge generation til at tage sig af den ældre. En sådan kontrakt blev også indgået her i forbindelse med handlen. Kontrakten lyder i sin helhed sådan:

Køberen og fremtidige ejere af den herved solgte ejendom er forpligtede til uden vederlag at levere mig, så længe jeg lever, bolig og ophold på ejendommen, således at der overlades mig til min udelukkende rådighed et værelse med varme, kosten ved ejerens bord, vask og renholdelse, pleje og pasning i sygdomstilfælde samt linned og gangklæder. Jeg har ret til når

som helst af fraflytte ejendommen og da i stedet for aftægten at forlange 2000 kroner, der vil være at udbetale mig portofrit og skadesløst samtidig med at jeg fraflytter ejendommen, dog tidligst to måneder efter at jeg har meddelt ejendommens ejer min beslutning om at fraflytte.

Til sikkerhed for skadesløs opfyldelse af foranstående aftægt, hvis kapitalværdi ansættes til 2000 kr., meddeles mig, sælgeren, 3. prioritets panteret i den solgte ejendom med tilhørende oprykkende i henhold til lovgivningens bestemmelser næst 10.000 kroner til Husmandskreditforeningen og pantebrev til Østerhornum Sparekasse for 3000 kroner til årlig rente 4½ % og med halvårslige afdrag. Nærværende skøde begæres tinglyst og noteret på ejendommen som pantstiftende i så henseende.

Nyt stuehus i 1941

Det nye stuehus blev bygget øst for avlsbygningerne og laden blev forlænget mod vest

Søren og Julie fik i de følgende år i alt tre børn, nemlig Kaj, Else og Arne. Pladsen i det lille hus blev efterhånden for trang, og da økonomien også må have hængt sammen på en rimelig måde, blev det besluttet at bygge et fritliggende stuehus øst for de oprindelige bygninger. Selvom det var krigstider må det på dette tidspunkt stadig have været muligt at få de fleste byggematerialer. Dog kunne der ikke skaffes zink til tagrenderne, så de nøgne tagrendeholdere sad og strittede formålsløst ud fra tagdryppet stadig mange år senere. Det

Ingvar Kristoffersen arbejde med kurvefletning i sin stue

ny grundmurede stuehus var større end det gamle, nemlig på 88 kvadratmeter samt et kammer på loftet. Huset bestod, foruden nævnte lofts-kammer, af stue, sovekammer, køkken, entre i gavlen mod nord ved den "fine" indgang og en separat stue med egen indgang fra bryggerset og dør direkte til spisestuen til aftægtsmanden Ingvar. Her arbejdede han flittigt med at binde halmkurve af forskellig slags til brug på stedet og til salg til andre. Under hele køkkenet udgravedes en kælder

til opbevaring af madvarer og andet. I forbindelse med opførelsen af stuehuset optog Søren Kristoffersen et statslån på 3000 kroner, og i den forbindelse måtte Ingvar acceptere at hans prioritet rykkede en tand tilbage. Hvad der før havde været bolig, blev herefter omdannet til lade.

Søren med heste spændt for selvbinderen

I løbet af 1950'erne blev der foretaget yderligere udvidelser af bygningerne, idet laden blev forlænget mod vest, hvor der blev indrettet et stort rum til høns, som Julie stod for pasningen af. Mange har i tidens løb haft ærinde på ejendommen for at købe æg fra Julies hønsehø. Endvidere blev der bygget en garage og i dens forlængelse et lille maskinhus, der lige var stor nok til en lille traktor.

Datteren Else med heste spændt for vognen med det høstede korn

Ingvar døde i 1962 og ejendommen blev drevet videre som ethvert andet mindre husmandssted til slutningen af 1970'erne, hvor Søren og Julie var ved at komme op i årene. Gradvist blev aktiviteterne droppet ned og efter Sørens død flyttede Julie også fra stedet til en mindre bolig i Øster Hornum. I 1982 blev jorden solgt fra til en nabo og bygningerne solgt til almindelig beboelse med kun det jordtilliggende på godt 4000 kvadratmeter, som bygningerne stod på.